

УДК 378.046-021.68:159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.64-1.15>**О. В. Пономаренко**кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

АНАЛІЗ МІСЦЯ ТА РОЛІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ В МЕТА-СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті актуалізується все більш зростаючий інтерес до отримання освітніх послуг в умовах неформальної освіти. Показано, що її доступність, комфортність та особистісно зорієнтований характер дають змогу реального навчання населення протягом усього життя, а розширення можливостей пересічної людини за рахунок логістично та естетично привабливої форми педагогічної та андрагогічної взаємодії створює зручне та високомаржинальне освітнє середовище, в якому мало що піддається фіксації та регламентованості.

Продемонстровано розвиток концепції навчання впродовж життя, який зумовлений швидким науково-технічним й соціально-економічним прогресом у світовому вимірі, та роль і місце неформальної освіти в житті пересічної особистості.

У тексті аналізується неперервна освіта як педагогічний конструкт (шість положень А. Добридень) та як система (за Р. Піоновою, включає дві підсистеми).

В аспекті деталізації взаємовідносин між формальною та неформальною освітою проаналізовано погляди А. Роджерса, який виокремлює екстраформальний, антиформальний, параформальний та інтраформальний типи.

Схематично представлено місце неформальної освіти у мета-системі неперервної освіти. Показано, що системоутворюючим елементом неперервної освіти є ціннісні орієнтації особистості, які пронизують усі її складники, визначають зміст, форми і методи навчання. Виділено головні версії функцій неформальної освіти, зокрема адаптаційну, інформаційну, розвиваючу, навчальну, громадянську, дозвілєву, психопідтримуючу, культурологічну, соціальну.

На основі проведеного аналізу деталізовано схематично ієрархію функцій неформальної освіти за особистісним та соціальним аспектами.

Показано, що особистісний аспект неформальної освіти спрямований на задоволення освітніх потреб та інтересів кожної окремої людини, пов'язаних з нею самою, а соціальний аспект неформальної освіти спрямований на задоволення тих освітніх інтересів і потреб особистості, які пов'язані з її життєдіяльністю у суспільстві. Визначені функції неформальної освіти впорядковані за зменшенням їх ролі для особистості та суспільства.

Доведено, що неформальна освіта як складник мета-системи неперервної освіти відіграє ключову роль як для суспільства, так і для особистості, оскільки виконує низку критично важливих функцій.

Ключові слова: неформальна освіта, неперервна освіта, мета-система, функції

Постановка проблеми в загальному вигляді. Українське та світове суспільство демонструє все більш зростаючий інтерес до отримання освітніх послуг в умовах неформальної освіти. Її доступність, комфортність та особистісно зорієнтований характер дає змогу реального навчання населення протягом усього життя, а розширення можливостей пересічної людини за рахунок логістично та естетично привабливої форми педагогічної та андрагогічної взаємодії створює зручне та високомаржинальне освітнє середовище, в якому мало що піддається фіксації та регламентованості.

Одночасно актуальності набуває концепція навчання впродовж життя, яка зумовлена швидким науково-технічним й соціально-економічним прогресом у світовому вимірі. Означена концепція покладена в основу системи неперервної освіти.

Мета даної статті – проаналізувати роль та місце неформальної освіти у мета-системі неперервної освіти.

Результати власних досліджень. Неперервна освіта як педагогічний конструкт, за А. Добридень, ґрунтується на шістьох основних положеннях:

1) включення у неперервну освіту всіх ланок і напрямів освіти, починаючи з дошкільної та початкової освіти й завершуючи післядипломною й освітою третього віку, вільний доступ до освіти незалежно від гендерних, соціальних та культурних аспектів й попереднього навчання;

2) у неперервній освіті активну роль відіграють усі приватні особи, їх сім'ї, місцева і регіональна влада, профспілкові організації та роботодавці;

3) метою неперервної освіти є формування економічно й соціально освіченої особистості громадянина, який є хорошим працівником;

4) у неперервній освіті педагог допомагає і направляє у навчанні, а не керує ним;

5) неперервна освіта повинна базуватися на прозорих, чітких та зрозумілих для всіх стандартах освіти;

6) неперервна освіта сприяє появі нових можливостей для кожної людини впродовж усього її життя [4, с. 90].

Неперервна освіта як система, за Р. Піоновою, включає дві підсистеми: основну і додаткову освіту, кожна з яких включає загальний і професійний складник. Отже, у системі неперервної освіти можуть бути виділені чотири структурні складники – основна загальна освіта, основна професійна освіта, додаткова загальна та додаткова професійна освіти [10, с. 256]. В *основній підсистемі* неперервної освіти відношення між складниками побудовані на засадах послідовності, наступності та ієрархічності, забезпечуючи все вищий рівень освіти. Водночас у складі *підсистеми додаткової освіти* загальна та професійна освіта функціонують самостійно й незалежно, існуючи паралельно. Крім цього, рівень додаткової освіти не завжди вищий за рівень основної освіти (Ю. Лотюк) [6, с. 14–17].

З точки зору О. Гулай [2, с. 3–10], Ю. Деркач [3, с. 17–22.], Л. Лук'янової [7, с. 94–97.], Н. Семенюк [11, с. 24–33.] та інших дослідників, неперервна освіта інтегрує в своїй структурі *формальну, неформальну та інформальну* освіту.

Так, на думку О. Гулай, формальна освіта обов'язково має бути поєднана з неформальною освітою, вони мають бути нероздільними частинами системи неперервної освіти і отримати належну підтримку з боку державних та недержавних структур [2, с. 8].

В аспекті деталізації взаємовідносин між формальною та неформальною освітою вельми цікавими стають погляди А. Роджерса, який виокремлює чотири варіанти їх взаємодії:

1) екстраформальна освіта (неформальною є вся освіта, яка надається поза формальною);

2) антиформальна освіта (неформальна освіта виступає у протилежності до формальної освіти);

3) параформальна (неформальна освіта є дуже схожою на формальну);

4) інтраформальна (елементи неформальної освіти присутні у формальній освіті) [14, с. 215–217].

Крім цього, неформальна освіта може бути *додатковою* або *трансформативною*. Зокрема, додаткова неформальна освіта має на меті опанування новими знаннями, удосконалення наявних умінь, навичок та особистісних якостей, а трансформативна неформальна освіта спрямована на набуття досвіду, який зумовлює зміни у світогляді особистості та спонукає до пошуку нових знань (Ю. Деркач) [3, с. 21].

Водночас, як зазначає Н. Семенюк, «неформальна освіта може як доповнювати й посилювати формальну освіту, так і суперечити їй, одночасно залишаючись важливим елементом, що потребує необхідної уваги, вивчення, впровадження та використання у сучасному світі для забезпечення гідного освітнього рівня громадян України» [11, с. 27].

Неформальна освіта займає проміжне місце між формальною та інформальною освітою. Функціонуючи за рамками формальної освіти, неформальна освіта є нерегламентованою, що забезпечує їй високий потенціал на задоволення конкретних освітніх запитів кожної особистості. Водночас, на відміну від інформальної освіти, вона володіє певним ступенем організованості й керованості завдяки усвідомленості її значення тими, хто навчається (С. Клімов) [5, с. 12].

Інтеграція у мета-системі формальної, неформальної та інформальної освіти, на думку Д. Сидорова, забезпечить подолання консерватизму та інертності формальної освіти, безсистемності й фрагментарності неформальної освіти та некерованості й безконтрольності інформальної освіти [13, с. 4].

Таким чином, місце неформальної освіти у мета-системі неперервної освіти може бути представлено у наступному вигляді (рис. 1).

Системоутворюючим елементом неперервної освіти є ціннісні орієнтації особистості, які пронизують усі її складники, визначають зміст, форми і методи навчання. Ціннісні орієнтації починають формуватися у базовій основній і професійній освіті у рамках формального навчання. Згодом у додатковій освіті саме ціннісні орієнтації відіграють ключову роль у неформальній та інформальній освіті, оскільки вони визначають потреби, інтереси та спрямування особистості у професії та житті. Неформальна освіта доповнює та збагачує формальну освіту, є основою для інформальної освіти, а також може бути окремим складником неперервної освіти.

Окресливши місце неформальної освіти у мета-системі неперервної освіти, необхідно визначити її роль та функції, які вона виконує в освітньому просторі.

Так, М. Громкова серед функцій неформальної освіти виділяє: *адаптаційну*, яка забезпечує прийняття та пристосування до нових умов життя; *інформаційну*, яка забезпечує формування здатності до пошуку, вибору й використання інформації, необхідної для підвищення власної освіченості; та *розвиваючу*, яка забезпечує опанування нових способів діяльності [1, с. 264].

Ю. Деркач виокремлює наступні функції неформальної освіти у сучасному освітньому просторі України: *розвиваючу*, яка забезпечує саморозвиток молоді; *профадаптаційну*, яка забез-

печує адаптацію молодих працівників до умов праці у певному колективі; *навчальну*, яка забезпечує розвиток професійних і ключових компетентностей особистості відповідно до сучасних вимог; *громадянську*, яка забезпечує формування громадянського суспільства та сприяє зростанню громадянської активності населення; *дозвіллеву*, яка забезпечує організацію вільного часу молоді й дорослих; *психологічну*, яка створює умови для підвищення мотивації молоді й дорослих до саморозвитку [3, с. 19].

Л. Лук'янова визначає такі функції неформальної освіти: *просвітницька*, яка забезпечує задоволення інформаційних потреб тих, хто навчається з певного питання, проблеми або галузі знань; *культурологічна*, яка забезпечує сприймання і розвиток культурної спадщини держави, яка втілена у мові, мистецтві та духовних цінностях; *соціальна*, яка забезпечує суспільний добробут, гідне життя та розвиток для кожної людини [8, с. 95].

Н. Павлик функції неформальної освіти розглядає у двох перпендикулярних площинах. Вертикальна *соціальна площина (соціальна функція)*, яка забезпечує зростання статусу тих, хто навчається, та горизонтальна *особистісна площина (особистісна функція)*, яка забезпечує задоволення їх власних потреб і інтересів. Соціальна площина включає такі аспекти зміни соціального статусу особистості: інтегративний, профадаптаційний, навчальний, громадянський, адаптаційний, культурний, соціальний, аксіологічний, соціально-адаптаційний, соціально-педагогічний, професійний та освітній. Особистісна площина включає такі аспекти самореалізації особистості відповідно до власних потреб й інтересів: розвиваючий, дозвіллевий, психологічний, інформаційний, компенсаторний, пізнавальний, компетентнісний та реабілітаційний [9, с. 102].

На основі проведеного аналізу вважаємо за доцільне деталізувати ієрархію функцій неформальної освіти за особистісним та соціальним аспектами (рис. 2). При цьому відмітимо, що деякі представлені функції завдяки своїй багатоаспектності належать і до особистісного, і до соціального аспектів неформальної освіти.

Так, особистісний аспект неформальної освіти спрямований на задоволення освітніх потреб та інтересів кожної окремої людини, пов'язаних з нею самою. Отже, в особистісному аспекті при-

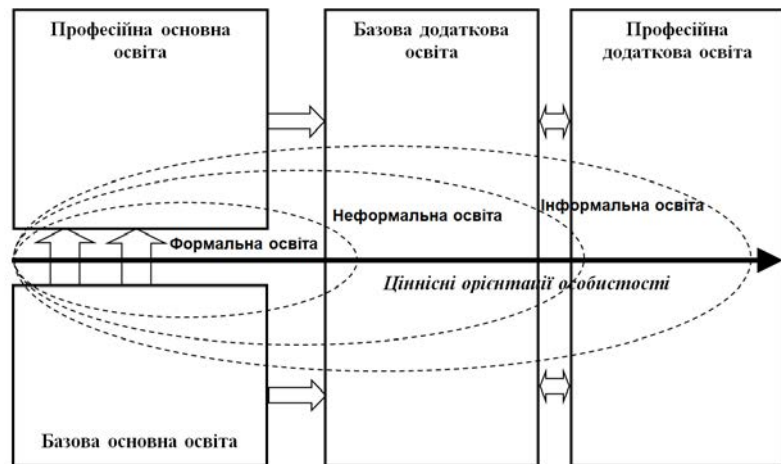

Рис. 1. Місце неформальної освіти у мета-системі неперервної освіти

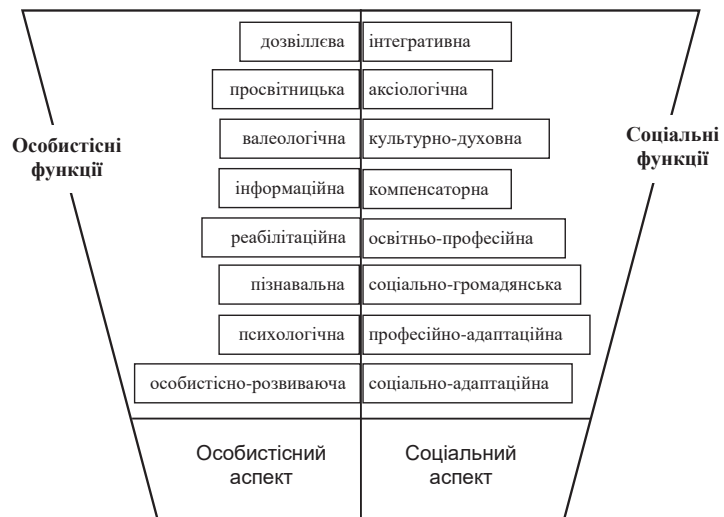

Рис. 2. Ієрархія функцій неформальної освіти

сутні функції, які виконують це завдання. До таких функцій ми зараховуємо: особистісно-розвиваючу, психологічну, пізнавальну, реабілітаційну, інформаційну, валеологічну, просвітницьку та дозвіллеву.

Соціальний аспект неформальної освіти спрямований на задоволення тих освітніх інтересів і потреб особистості, які пов'язані з її життєдіяльністю у суспільстві. До таких функцій ми зараховуємо: соціально-адаптаційну, професійно-адаптаційну, соціально-громадянську, освітньо-професійну, компенсаторну, культурно-духовну, аксіологічну та інтегративну.

Визначені функції неформальної освіти впорядковані за зменшенням їх ролі для особистості та суспільства.

Висновки. Неформальна освіта як складник мета-системи неперервної освіти відіграє ключову роль як для суспільства, так і для особистості, оскільки виконує низку критично важливих функцій.

Список використаної літератури:

1. Громкова М.Т. Андрагогіка: теорія і практика образования взрослых: [учеб. пособ.]. Москва : Юнити-Дана, 2005. 495 с, с. 264
2. Гулай О. Неперервна освіта – умова формування висококваліфікованого фахівця. *Вісник Львів УН-ТУ*. 2010. Вип. 26. С. 3–10.
3. Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 23. С. 17–22, с. 19.
4. Добридень А.В. Навчання впродовж життя в контексті болонського процесу. *Вища освіта України*. 2008. Дод. 3, т. 1 (8): темат. вип. «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 90–97., с. 90
5. Климов С.М. Неформальное образование взрослых: проблемы экономики и управления: монография. Санкт-Петербург : СПбУЭФ, «Знание», 1998. 135 с., с. 12.
6. Лотюк Ю.Г. Неперервна освіта для позитивного вдосконалення людини у світлі ідей сталого розвитку. *Нова педагогічна думка*. № 1. 2011. С. 14–17.
7. Лук'янова Л.Б. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. 24 с.
8. Лук'янова Л.Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. *Вісник Черкаського національного ун-ту. Серія: Педагогічні науки*, 2012. Вип. 1 (214). С. 94–97, с. 95
9. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : [Навчальний посібник]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с, с. 102.
10. Пионова Р.С. Педагогіка высшей школы. Москва : Университетское, 2002. 256 с.
11. Семенюк Н.В. Безперервна освіта як система. *Нова парадигма*. 2013. Вип. 117. С. 24–33.
12. Сженев Е.С. О разработке концепции непрерывного образования: основания и принципы. *Высшее образование в России*. 2011. № 2. С. 93–98, с. 93.
13. Сидоров Д.Г. Педагогическая интеграция формального, неформального и информального видов образования в процессе формирования здорового образа жизни студентов : автореф. дисс. на соискание уч. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.01. Нижний Новгород, 2013. 66 с., с. 4.
14. Rogers A. Non-formal Education: Flexible Schooling or Participatory Education?. New York : Springer US, 2007. 318 p., с. 215–217.

Ponomarenko O. Analysis of the place and role of informal education in the meta-system of continuing education

The article deals with the increasingly growing interest in receiving educational services in terms of informal education. It is shown that its accessibility, comfort and personality-oriented nature enable real training of people throughout their lives, and empowering the average person due to logistically and aesthetically attractive form of pedagogical and andragogical interaction creates a comfortable and high-margin educational environment, where not much is subject to recording and strict schedule.

The link between the concept of lifelong training, which is driven by rapid scientific, technological and socio-economic progress on a global scale, and the role and place of informal education are demonstrated.

The text analyzes continuous education as a pedagogical construct (six provisions of A. Dobryden) and as a system (according to R. Pionova, includes two subsystems).

In terms of detailing the relationship between formal and informal education, the views of A. Rogers were analyzed, who distinguished extra-formal anti-formal, para-formal and intra-formal types.

The place of informal education in the meta-system of continuous education was schematically presented. It was shown that the value orientations of the person were the system-forming element of continuous education; they penetrated all its components, determined the content, forms and methods of training. The main versions of the functions of informal education were highlighted, particularly the adaptation, information, development, educational, civic, leisure, psycho-supportive, cultural, social functions.

Based on the analysis, the hierarchy of functions of informal education by personal and social aspects was schematically detailed.

It was shown that the personal aspect of informal education was aimed at meeting the educational needs and interests of each individual related to itself, and the social aspect of informal education was aimed at meeting the educational needs and interests of the person related to its life in society. The determined functions of informal education were arranged by reduction of their role for a person and a society.

It was proved that informal education as a component of the meta-system of lifelong education played a key role for both society and person, as it performed a number of critical functions.

Key words: *informal education, continuing education, meta-system, functions.*